

HUIZINGA'S FAAM ALS CULTUURCRITICUS

wessel krul

Vierendertig jaar geleden, op 1 februari 1945, overleed Johan Huizinga in zijn Gelderse oord van ballingschap De Steeg. Hij werd er enkele dagen later begraven zonder veel plechtigheid of belangstelling; mogelijkheid tot reizen was er de laatste oorlogsmaanden niet meer; bovendien kwam het bericht pas langzaam in de openbaarheid. De officiële, genatificeerde pers bracht het nieuws pas na een week, de ondergrondse bladen nog een week later; in de bevrijde gebieden duurde het meer dan een maand voor feiten als deze uit het geïsoleerde bezette deel van Nederland bekend werden. Op 23 maart verscheen Huizinga's necrologie in de New York Times, en op 28 maart, 's avonds om 9 uur, werd hij herdacht op het Eindhovense station van radio 'Herrijzend Nederland'. Op 5 april tenslotte zond Radio Brussel een rede uit door Toussaint van Boelaere, die begon: "Johan Huizinga is, eenigen tijd geleden, in een Duitsch concentratiekamp omgekomen..."

Zó erg was het niet. Van zijn vrijlating uit het gijzelaarskamp Michielsgestel in het najaar van 1942 hebben blijkbaar maar weinig mensen gehoord; door de daarop volgende beperking van zijn bewegingsvrijheid tot de provincies Gelderland en Overijssel, en door het hem opgelegde publicatieverbod, werden zijn meeste contacten met de literaire en academische wereld van het buitenland afgebroken. Dit verklaart het misverstand. Hij is niet in ellendige omstandigheden gestorven. Maar hij heeft veel niet kunnen afmaken; een voorgenomen tegenhanger van 'Herfsttij der Middeleeuwen' is een plan gebleven. En het stemt treurig dat hij, die zo'n buitengewone betekenis hechtte aan de plaats van een onafhankelijk Nederland in de wereld, de bevrijding niet meer heeft meegemaakt. In september 1944 leek het bijna zo ver. Het is mogelijk dat hij zijn "Woord, te richten tot de Leidse studenten na de bevrijding" heeft geschreven met de kanonnen van de slag om Arnhem op de achtergrond.

Een jaar na zijn overlijden had de werkelijke herdenking plaats. Een aantal van zijn vrienden publiceerden hun herinneringen; Jan Romein herdacht zijn leermeester met een emotionele rede voor de Universiteit van Amsterdam; er werden plannen opgesteld voor de uitgave van het

'Verzameld Werk'. Op 27 februari 1946 werd Huizinga opnieuw bijgezet, nu in de omgeving van Leiden, waar hij zo'n groot deel van zijn leven heeft doorgebracht. Bijgaande foto laat zijn graf zien bij het Groene Kerkje van Oegstgeest, waar hij ligt samen met zijn jong gestorven zoon Dirk.

In werkelijkheid zijn de namen minder goed te onderscheiden dan hier. De wilde roos heeft de steen voor een groot deel overwoekerd; voor de gelegenheid zijn de ranken teruggeschoven. De symboliek is wat makkelijk, maar misschien mag ik er toch gebruik van maken. Is het beeld van Huizinga in de loop der jaren niet ook wat overwoekerd geraakt door voorstellingen die bijgesnoeid moeten worden? Dit geldt zowel ten goede als ten kwade; hij is vaak

geprezen en vaak verguisd om redenen die hem nauwelijks aangaan.

Het is kenmerkend voor de betekenis van zijn werk dat men zich onmiddellijk na zijn dood aan de interpretatie heeft gezet. Maar het werd een uitleg die past in de restauratiesfeer van de late jaren veertig. Bij het grote publiek gold de rol van waarschuwende stem uit het verleden, die Huizinga met een somber genoegen op zich had genomen, als zijn belangrijkste verdienste. De moralist werd gevierd ten koste van de historicus. In sommige kringen hoorde het tot de goede toon om over 'onze Huizinga' te spreken, als een man van vooral mooie en hoogstaande gedachten. Er verschenen boeken als 'Uren met Huizinga', door Wilhelmina C. Schallenberg-Van Huffel (Baarn, 1947). De titel was niet ironisch bedoeld. Een boekje als 'Huizinga's religieuze gedachten' van G.J. Heering, dat vrijwel zeker op een misverstand berust, beleefde in korte tijd enkele drukken. Ik wil niet ontkennen dat Huizinga aanleiding tot zulke geschriften heeft gegeven; maar het geheel van zijn werk is toch substantiëler dan dit type bewondering doet vermoeden.

In de herdenkingsartikelen werd veel gesproken over de uitvoerige en grondige interpretaties, die ongetwijfeld in de komende jaren zouden volgen. Verschillende auteurs gaven de toekomstige biograaf van Huizinga alvast wat aanwijzingen; Romein nodigde er zelfs nadrukkelijk toe uit om bij hem op Huizinga te promoveren. Deze boeken zijn er niet gekomen. Weliswaar kreeg Romein in 1956 zijn promovendus, maar in het gedeelte van zijn dissertatie dat aan Huizinga is gewijd behandelt E.E.G. Vermeulen alleen diens theoretische geschriften over de geschiedenis. Een afgeronde studie is het zeker niet. Een van de redenen dat Huizinga, van wie men nu het 'Verzameld Werk' in acht dikke delen kon koesteren, de historici nauwelijks tot onderzoek heeft geïnspireerd is natuurlijk de geheel andere richting die de geschiedwetenschap in de jaren '50 en '60 is ingeslagen. Dit geldt voor Nederland zo goed als voor het buitenland. Naast de gedetailleerde politieke en sociaal-economische verhandelingen die nu het gezicht van het vak bepaalden, deed Huizinga's opvatting van de cultuurgeschiedenis subjectief en onderwets aan. Een opmerking van A.J.C. Rüter tekent de situatie. Op een bijeenkomst van historici schijnt deze gezegd te hebben dat men Huizinga voortaan maar tot de schone letteren moest rekenen; toen iemand opmerkte dat men Huizinga toch

niet op deze manier de woestijn in kon sturen, antwoordde Rüter: "De letterkunde is geen woestijn, maar een bloeiende tuin en daar hoort hij thuis".

Met Huizinga veilig buiten de poort van de historische wetenschap, is het niet vreemd dat een aantal belangrijke artikelen over zijn werk door letterkundigen geschreven werden. Inderdaad had de literatuur in veel sterkere mate tot zijn vorming als auteur bijgedragen, dan men aanvankelijk dacht. De afkeur die Huizinga regelmatig uitsprak over de Tachtigers, gold ook werkelijk alleen de Tachtigers, en niet de idealen van de jaren 1890, die te vaak bij de Beweging van Tachtig worden opgeteld. Van de woordkunst en sonnettenstromen van '80 kreeg hij snel genoeg; anders was het met de esthetische en maatschappelijke opvattingen van het Nederlandse fin-de-siècle. W. Thys beschreef het artistieke klimaat van het weekblad 'De Kroniek', het tijdschrift van P.L. Tak, waaraan Huizinga enkele malen meewerkte. De discussies die in deze kring werden gevoerd, bleken een diepgaande invloed op hem te hebben uitgeoefend, waarvan men de echo nog veel later in zijn werk terugvindt. J. Kamerbeek jr. plaatste Huizinga meer algemeen tegen de achtergrond van de ideeënwereld van het fin-de-siècle in een artikel (TvG 1954) dat tot de beste literatuur over hem behoort. Kamerbeek constateerde dat de drang tot cultuurkritiek, verre van een ingeving van een ouder wordende geleerde, Huizinga al van het begin eigen was geweest; dat wil zeggen, vanaf de tijd van zijn medewerking aan het blad van Tak. Zijn reacties op de twintigste eeuw waren dan ook geen individuele ergernissen, maar het gevolg van de confrontatie van het hele stelsel van verwachtingen en idealen, opgebouwd door de generatie van '90, met de teleurstellende omstandigheden van het interbellum. Huizinga's cultuurkritische geschriften waren niet een plotselinge zijsprong, maar een bevestiging van het wereldbeeld dat hij tot dan toe op een meer positieve manier had uitgedragen.

Huizinga's intellectuele achtergrond was hiermee betrekkelijk nauwkeurig aangegeven. Het werd nu ook mogelijk om de noodzakelijke afstand tot zijn 'bezwaren tegen de geest der eeuw' te nemen, zonder hem daarom meteen als mislukt boetprofeet af te doen. Zijn werk maakt deel uit van een veel breder en belangwekkend complex van ideeën. Intussen leek deze nadruk op zijn literaire kant de historici, die hem uit hun vak-

gebied wilden verdrijven, gelijk te geven. De geschiedschrijving gold voor Huizinga als een onderdeel van de letterkunde, in de ruimste zin; maar moeten we daarom zijn oeuvre tot de schone kunsten rekenen? Het blijft dan onverklaard waarom hij nu juist de geschiedenis als zijn werkterrein had gekozen, en waarom hij steeds het strikt wetenschappelijke van zijn bezigheden vooropstelde. Wilde hij zijn kwetsbare artistieke en morele overtuiging verbergen achter een façade van geleerde objectiviteit?

Zo zag in elk geval Geyl het, een man die gewoonlijk niet de minste moeite had om onverbloemd voor zijn mening uit te komen. In het begin van de jaren '50 had hij met succes de grootse historische constructies van Toynbee bestreden; in 1961 was de beurt aan een andere moralist, Huizinga. Geyl's brochure 'Huizinga als aanklager van zijn tijd' is een onthullend boekje, over Huizinga, maar niet minder over Geyl. De eerbied waarmee Huizinga's cultuurkritische werken destijds blijkbaar nog steeds algemeen genoemd werden, ergerde Geyl in hoge mate. Nog maar enkele jaren tevoren had hij zelf vooraan gestaan in de rij van jaknikkers; toen sprak hij over Huizinga's "scherpe diagnose(..) van de cultuurzwakheden die in feite de catastrofe voorbereidden". Nu was dat anders. Geyl was inmiddels overtuigd geraakt van de 'Vitaliteit van de westerse beschaving' (het was de titel van zijn afscheidscollege aan de Utrechtse universiteit in 1958); maar hij constateerde deze vitaliteit niet alleen als een objectief gegeven, hij beschouwde het ook als een zedelijke plicht om erin te geloven. Huizinga had dat geloof niet gehad. Maar elke twijfel kon juist de gevreesde gevolgen met zich meebrengen. In zijn 'Schaduw van Morgen' had Huizinga de verschijnselen in de totalitaire dictaturen op een ontoelaatbare wijze verward met voorbijgaande en dikwijls vergezochte gebreken van de eigen samenleving. Omdat hij de werkelijke gevaren niet van de bijkomstigheden wist te onderscheiden, kon hij niet tot kritiek en verzet aansporen. In plaats daarvan stelde hij alleen een stille berusting in het vooruitzicht, hoogstens verzaacht door de hoop op een overigens ongedefinieerde zedelijke ommekeer. Huizinga schonk geen vertrouwen in de komende strijd, maar een mokkend pessimisme, dat bovendien grotendeels werd veroorzaakt door kwesties die de meeste mensen nauwelijks raakten. Bij zijn diagnose van Huizinga's falen kwam de kennis van diens

achtergrond uit het fin-de-siècle Geyl goed te pas. Huizinga, de estheet, was in de jaren '90 in de ban geraakt van de toen modieuze ondergangsstemming; deze stemming had hem niet meer losgelaten, zodat hij die in alles wat hij daarna waarnam weer trachtte terug te vinden. Handelde een groot deel van zijn historische werk niet ook over duistere overgangstijden en perioden van neergang? In de troebelen van het interbellum kon Huizinga haast niet anders dan een nieuw herfsttij herkennen.

Hoeveel voorbehoud Geyl ook maakte, zijn afwijzing van Huizinga's tijdskritieken sleepte toch een belangrijk deel van diens eigenlijke historische werk mee. "Wij hebben maar één Huizinga", verzuchtte Geyl nog eens tot slot (hij had het in 1938 ook al gezegd). Men is geneigd dit aan te vullen met: "Gelukkig dat het er niet meer zijn", nu Huizinga een paar regels eerder werd beschreven als een auteur, beheerst door "dwanggedachten van verval en ondergang". Geyl's triomf doet momenteel misschien even geforceerd aan als Huizinga's moedeloosheid. Maar zijn boekje heeft zijn doel bereikt: Huizinga's cultuurkritieken worden sindsdien alleen nog met goedwillend medelijden aangehaald, als de vergissingen van een oud man, verdwaaald in eigen tijd. Ik wil dit oordeel hier niet aanvechten. Geyl heeft, vanuit zijn standpunt, ongetwijfeld gelijk gehad. De zaken zijn anders verlopen dan Huizinga had gevreesd of gehoopt. De catastrofe is niet zo fataal geweest als Huizinga meende, en de middelen tot herstel lagen niet waar hij ze zocht. Maar ik vraag me af of dit meningsverschil nu nog wel zo veel aan ons inzicht toevoegt - is het niet zelf tot de geschiedenis gaan behoren? - en verder, of de voorstelling die men zich in het algemeen van Huizinga maakt niet te veel op Geyl's polemische uitspraken berust.

Veel polemieken is er overigens niet meer rond Huizinga. Hij is een klassiek auteur geworden, met alle gevolgen van dien; er treedt ten aanzien van zijn werk iets op dat ik het 'Vondeleffect' zou willen noemen ('veel geprezen, niet gelezen'). Het "Verzameld Werk" rust in de stilte van de boekenkast, en als men er iets aan ontleent, dan is het meestal iets grappigs, een opmerking die aantoonde dat de grote meesters het zelden bij het rechte eind hebben. Door de eigenaardige internationaliteit van de Nederlandse cultuur zijn onze

eigen klassieken in dit opzicht extra kwetsbaar. Er worden hier minstens even veel buitenlandse als inheemse auteurs gelezen; maar van de buitenlanders bereikt ons altijd een gunstige selectie. Hoeveel Nederlanders, specialisten uitgezonderd, nemen de moeite om het hele oeuvre van een bewonderde auteur door te werken? Het percentage onzin dat het werk van elke auteur bevat, bereikt ons niet. Met Nederlandse schrijvers is dat anders; de zwakke plekken zijn even herkenbaar als de hoogtepunten, en men heeft al gauw de lachers op zijn hand. Als alleen het beste van de buitenlandse productie ter vergelijking dient, vallen de eigen schrijvers bijna altijd tegen. Om bij de historiografie te blijven: de laatste jaren hebben historici in Nederland het werk van Braudel hemelhoog geprezen; maar zou die toch niet wat gereserveerder zijn geweest als men alle geschriften, dus ook de gelegenheidsartikelen, van deze meester had moeten doornemen? Wie zich over veel vergeefse moeite vrolijk wil maken, kan terecht in de delen II, VII en VIII van Huizinga's "Verzamelde Werken", waar behalve de grote tijdkritieken ook tal van kleinere klachten zijn bijeengebracht: over het niet tijdig inhalen van de vlag, over het misbruik van de doctorandustitel, over de nieuwe spelling, over de moderne typografie, over de invoering van de zomertijd, en nog heel wat meer. Maar deze stukken zouden nooit gebundeld zijn als er niet iets anders tegenoverstond.

Buitenlandse bezoekers tonen zich soms verbaasd als zij in Nederland geen uitgebreide cultuurhistorische traditie aantreffen. Deze traditie bestaat niet; Huizinga heeft geen school gemaakt en nauwelijks navolgers gehad, ondanks de dominerende positie die hij in de Nederlandse historische wereld innam. Hij was een uitzondering in de Nederlandse historiografie, en het is waarschijnlijk juist aan die uitzonderlijkheid te danken dat hij zo'n indruk op zijn tijdgenoten maakte. Omstreeks 1960 was de Nederlandse geschiedwetenschap teruggekeerd tot de politieke en economische geschiedenis, die daarvan altijd de hoofdschotel vormden. Natuurlijk werd Huizinga nog wel gelezen, maar een voorbeeld was hij niet. In de geschriften over hem komt men steeds terug op de behoudzuchtige, wereldvreemde, apolitieke kamergeleerde. Geyl's aanval zette Huizinga's zoon Leonhard aan tot het schrijven van zijn "Herinneringen aan mijn

Vader" (1963). Het is voor de kennis van Huizinga's persoonlijkheid een onmisbaar boekje, maar als weerlegging van Geyl trof het weinig doel. Geyl's verwijt dat Huizinga met zijn defaitisme onvoldoende tot verzet zou hebben geïnspireerd werd door Rosalie Colie in de "American Historical Review" (1964) onveranderd overgenomen. Voor een zeer groot publiek dreef W.F. Hermans de spot met Huizinga's miskenning van de technische vooruitgang als bestanddeel van de cultuur ("Kan de tijd tekens geven?" 1967). Behalve over Huizinga, gaat deze lezing over Bolland; Hermans nam alle voorzorgen om deze figuren van ongelijk formaat niet te verwarren, en hij maakte over Huizinga een aantal zinvolle opmerkingen. Wat verstond Huizinga eigenlijk onder de cultuur, waarvan hij het verval zo betreurde? Helaas maakte Hermans zich er toch te makkelijk van af: "Voor Bolland en, vrees ik, ook voor Huizinga, stelde een zondagmorgenlandschap waar doorheen vrome boeren in huisvlijtige klederdracht op paarden en in huifkarren naar een kerk rijden, een toppunt van cultuur voor". Ik denk niet dat hij daar bang voor had hoeven zijn, tenzij hij een geschilderd landschap bedoelt.

Huizinga's honderdste geboortedag in 1972 is, voor Nederlandse verhoudingen, zelfs op tamelijk grote schaal herdacht. De landelijke pers besteedde er algemeen aandacht aan; de twee universiteiten waaraan hij verbonden is geweest eerden hem met lezingen; bovendien stelde de Leidse universiteit, in samenwerking met NRC-Handelsblad, een jaarlijkse Huizinga-lezing te zijner gedachtenis in. Maar ik heb de indruk dat deze herdenking aan het bestaande beeld niet veel heeft veranderd, ondanks de pogingen die daartoe met name in Groningen zijn ondernomen. Het toeval wilde dat juist een jaar tevoren de mémoires van Annie Romein-Verschoor waren verschenen; zij maakt daarin veel werk van Huizinga's bekende gebrek aan souplesse in de omgang met zijn studenten. Om treffende anekdotes zat men in de pers dus niet verlegen. De meeste krantenstukken behandelden Huizinga's cultuurkritiek geheel voorspelbaar als het afglijden van een verdienstelijk historicus in onbegrip voor de eigen tijd. Een uitzondering vormde H.W.von der Dunk, die in NRC-Handelsblad een misschien wat al te voortvarende poging tot herwaardering van Huizinga's cultuurpessimisme deed: Huizinga als criticus van de welvaarts-

staat, naast Marcuse en de andragogen. Helemaal overtuigend klinkt het niet (al zei E.H. Gombrich in Groningen soortgelijke dingen). Huizinga schreef tenslotte niet in een periode van welvaart. Het standpunt dat Werner Kaegi, vertaler en vriend van Huizinga en biograaf van Burckhardt, in zijn Leidse toespraak naar voren bracht zullen waarschijnlijk alleen zijn generatiegenoten met hem gedeeld hebben: "Geschonden Wereld" als een boek "dat nu nog net zo actueel aandoet als dertig jaar geleden". De geschiedenis was hier zelf aan het woord; en zo moeten we Huizinga's 'Zeitklagen' dan ook zien: als historisch probleem.

Het is jammer dat de Groningse lezingencyclus, uitgegeven onder de titel "Johan Huizinga 1872-1972" bij de firma Nijhoff in Den Haag, 1973, niet de waardering heeft gekregen die deze verdiende. Men vindt hier veel dat de kwestie kan verduidelijken, al is er geen afzonderlijk artikel over het cultuurpessimisme. Huizinga's grote veelzijdigheid wordt nog eens overtuigend gedemonstreerd; bovendien blijkt hoeveel er nog raadselachtig is in zijn leven en werk, zijn vriendschappen met soms volkomen tegengestelde figuren als Henriëtte Roland Holst, zijn merkwaardige verscheidenheid van schrijfstijlen, zijn politieke opvattingen, zijn contacten met andere historici, om maar wat voorbeelden te noemen. Wat men ook van hem vindt, alleen al door zijn plaats in het culturele leven van het interbellum verdient hij bestudeerd te worden. Het Groningse congres heeft wat dat betreft meer gedaan dan het brengen van eerbetoon aan een langzamerhand wat abstracte grootheid. In de Leidse Huizinga-lezingen daarentegen heerst die abstractie. Dit is geen bezwaar; Engeland kent al sinds eeuwen het verschijnsel van de jaarlijkse lezing die naar een vroegere geleerde is genoemd, en niemand verwacht dat deze lezing de naamgever tot onderwerp zal hebben. Alle zeven sprekers die tot nog toe aan het woord kwamen (Rudy Kousbroek, Mary McCarthy, J. Pen, J.F. Revel, Arthur Lehnig, Noam Chomsky, Karel van het Reve) hebben cultuurkritiek uitgeoefend. Daarmee is de naam van deze instelling voldoende gerechtvaardigd. Maar het is wel wonderlijk dat twee van deze sprekers juist mensen zijn die graag met de bekende cliché-Huizinga schermen.

Voor J. Pen, in "Huizinga, de prikklok en wij" ('Hollands Maandblad' 365, 1978) is Huizinga het voorbeeld van de academicus die ongestoord door collega's,

ambtelijke controle, bestuurswerk en gedwongen aanwezigheid op zijn instituut grote werken schiep. Het is een mooi beeld; dat was pas wetenschap bedrijven! Maar Huizinga besteedde wel degelijk veel tijd aan bestuurszaken, en het kleine aantal studenten van toen klaagde ook al over zijn gebrek aan aandacht. Zelf had hij een andere verklaring voor zijn productiviteit: hij stond vroeg op. Pen's visie heeft iets van wat ik het 'Vondel-effect' wilde noemen; Karel van het Reve gebruikt het negatieve beeld. Het lijkt me wat te sterk om Van het Reve's Huizinga-lezing van 8 december 1978 als een belediging van de geest van Huizinga te beschouwen, zoals de hoogleraren Lechner en Mooij in de NRC suggereerden. Wat Huizinga van de moderne literatuurwetenschap zou hebben gedacht weten we niet; maar ik heb mijn vermoedens. De Huizinga die Van het Reve in zijn lezing beschreef heeft echter nooit bestaan. Huizinga wees op de gevaren die de westerse beschaving bedreigen; het oplossen van het wereldraadsel liet hij daarentegen graag aan anderen over. Hij was er zelfs van overtuigd dat het niet opgelost kon worden, en zeker niet door er veel over te praten. Natuurlijk, Van het Reve zal bedoelen dat hij er helemaal niet in had mogen geloven -maar dat is een ander probleem. In zijn zeer passend getitelde "Uren met Henk Broekhuis" (blz. 26, 1978.) komt Van het Reve weer met het argument van Hermans. Onder het motto 'Bijna iedereen gelooft dat massaproductie tot grauwe eenvormigheid leidt' heet het daar: "(...) en als ze goede zin hadden bouwden ze een kathedraal, want hoewel ze een ongelooflijke verscheidenheid aan lepels en wambuizen maakten waren ze samen toch ook weer een Eenheid, verbonden door één groot levensgevoel. Je kunt het allemaal nalezen bij Huizinga, denk ik". Misschien wel; wie leest zal vinden.

We zijn hiermee weer terug bij de kritiek van Geyl. Huizinga idealiseerde de cultuur van het verleden; hij onderschatte de vitaliteit van de westerse beschaving; hij klaagde over ondergang, waar alleen verandering was; hij begreep de problemen niet als politieke problemen. Maar welke cultuur idealiseerde Huizinga nu eigenlijk? Er wordt wel eens gedaan alsof Huizinga zijn "Herfsttij" schreef uit welbehagen in de late middeleeuwen. Dit is niet zo; Huizinga werd door de stemming van verval in deze periode gefascineerd -zijn leatuur uit de jaren '90 had hem daar terde-

ge op voorbereid- maar zijn beschrijving heeft niets nostalgisch, eerder iets van de geboeide weerzin die de schilderijen van Bosch kunnen oproepen. Er is maar één cultuur die Huizinga verheerlijkte, en dat is de solide burgerlijke cultuur uit het laatste van de negentiende eeuw. Het was de cultuur van zijn jeugd; deze leek zich omstreeks 1900 in een geheel andere richting te ontwikkelen dan in werkelijkheid gebeurde. Had hij ongelijk dat deze cultuur ten onder ging? Als Geyl spreekt over de westerse cultuur, gebruikt hij het woord in veel te ruime zin om Huizinga tevreden te stellen. Het is ook hierom, dat het debat intussen irrelevant is geworden. De cultuur die Huizinga zag verdwijnen en die Geyl nog vol levenskracht achtte, hoort tot de geschiedenis. Het gaat niet meer om verdedigen; we kunnen er slechts naar terugkijken.

Ik heb opzettelijk het woord 'solide burgerlijke cultuur' gebruikt, niet als waardeoordeel, maar als ken-schetsing: een cultuur van solide burgers. Deze burgerlijkheid, in de Nederlandse traditie stammend uit de Republiek en de liberale negentiende eeuw, bepaalt Huizinga's politieke stellingname. Het esthetisme van het fin-de-siècle, dat uitgesproken anti-burgerlijk was, heeft bij velen tot een radikaal standpunt geleid. Zeer dikwijls was dit een rechts-radikaal standpunt; Huizinga's grote vriend André Jolles, de literatuurhistoricus, is er in dit geval het beste voorbeeld van. Bij Huizinga ging het esthetisme over in conservatisme, een conservatisme dat hij onder deze naam ook regelmatig beleden heeft. Het was misschien geen realistische politiek, maar hij had zijn politieke ideeën. Dat hij apolitiek zou zijn, zou hem verbaasd hebben. Maar wat moet nu een conservatief in Nederland, met zijn oude, naar verhouding zeer democratische traditie? Hij kan niet anders dan die traditie verdedigen; en dat deed Huizinga dan ook. Ofschoon geen bewonderaar van de democratie, heeft hij deze door de omstandigheden gedwongen steeds in bescherming genomen. Weliswaar op eigen verantwoording; hij bleef daarin consequent. Zich organiseren strookte niet met zijn inzichten.

Hij is hierin te vergelijken met die andere democraat uit noodzaak, Thomas Mann. Huizinga heeft soms meer gemeen met de letterkundigen dan met de historici van zijn tijd. Literatuur en geschiedschrijving zijn bij hem niet te scheiden, en hij aanvaardde die scheiding ook

niet. Misschien is hij meer dan een historisch onderzoeker, een historisch essayist geweest. Dat zou zijn verwijtende vakgenoten gelijk geven, als dit niet een volstrekt legitieme wijze van geschiedbeoefenen was. Ik meen ook dat het historisch klimaat intussen zo ver verruimd is, dat hiervoor weer waardering bestaat. Geschiedenis zonder publiek leidt een kwijnend bestaan. Huizinga won zijn publiek in de eerste plaats door zijn uiterst zorgvuldige en bestudeerde stijl. Die stijl is herhaaldelijk beschreven in termen van navolging van de Tachtigers, en vooral van Van Deyssel. Maar het helpt misschien nog meer om hem daar te plaatsen waar hij literair-historisch thuishoort. Zijn generatie is die van de post-symbolisten, van de schrijvers die aan het begin van deze eeuw de erfenis van het fin-de-siècle trachtten te verwerken. Bij hen vinden we de personae, de maskers, de onduidelijke overgang tussen spel en ernst, het creëren van persoonlijkheden en de wisseling van stijlen die ook voor het proza van Huizinga kenmerkend zijn. Hij komt zo in het gezelschap van Valéry -die hij kende en bewonderde-, Proust, Hofmannsthal, Eliot, Kavafis en een verdere reeks illustere namen. Hij is in deze kring zeker niet een van de allergrootsten; en toch is het zo dat hij aan sta-tuur wint wanneer we hem zien in dit internationaal perspectief. Het lijkt me de beste lof die men een Nederlandse auteur kan toezwaaien.